

УДК 655.15 (477.83-25)(091) “15/17”

## ЛОКАЛІЗАЦІЯ СТАВРОПІГІЙСЬКОЇ ДРУКАРНІ У ЛЬВОВІ

Мар'яна ДОЛИНСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна, тел. (0322) 70-17-78*

Методом ретроспективної топографії на мікрорівні виявлено конкретні місця розташування друкарні Львівського Ставропігійського братства з часу її заснування і до ліквідації в середині ХХ ст.

*Ключові слова:* парцеля, кам'яниця, локалізація, соціотопографічний аналіз, мікрорівень, Ставропігійська друкарня.

У середовищі істориків досі існує переконання, що і братська (1591–1787 рр.), і інститутська (1790–1939 рр.) друкарня Ставропігії діяла на одному місці<sup>1</sup>. Традиційно прийнято ототожнювати місце розташування друкарні з територією, на якій сьогодні міститься будинок за адресою вул. Івана Федорова, 9. Олександр Мончаловський стверджував, що в 1904 р. “братство збудувало на місці споруди, в якій була друкарня з 1616 р., новий дім...”, отже [це] єдина друкарня, яка з 1572 р. з невеликою перервою розташована на тому ж місці”<sup>2</sup>.

Перші джерельні згадки про друкарню не стосуються місця її знаходження. Як відомо, Іван Федоров у 1572–73 рр. заклав або відновив<sup>3</sup> друкарню у Львові, але в 1579 р. заставив усі друкарське обладнання і запаси книг у лихваря Ізраїля Якубовича, який відпродав це добро братству за 1500 польських золотих<sup>4</sup>. Братська друкарня розпочала свою діяльність у 1584 р.<sup>5</sup>

Після того, коли було розпочато будівництво нової споруди церкви<sup>6</sup> та надано Успенському братству права Ставропігії, з'являється декілька послань, у яких згадано друкарню. 20 січня 1592 р. київський митрополит звернувся до всіх християн з проханням про милостиню, оскільки спільно все братство “цркв знову заложили мурувати и всѣ дома црквныя, шпиталь, школу и друкарню и дом поповскыи...”<sup>7</sup>. Практично, про це ж ідеться також у посланні львівського Ставропігійського братства до

<sup>1</sup> *Ісаєвич Я.Д.* Деякі питання бібліографії видань братств // Архіви України. Наук.-інформ. бюлетень архівного управління при Раді міністрів УРСР. – 1970. – № 6. – С. 9–16.

<sup>2</sup> Йдеться про ґрунтовну перебудову (1902–1904) кам'яниці, що відповідає сучасній адресі вул. І. Федорова, 9 (конскрипційний № 189 м).

<sup>3</sup> *Мончаловській О.* Типографія Ставропігійського Інститута // *Временник інститута ставропігійського съмѣсяцесловомъ на годъ простый 1907.* – Львів, 1906. – С. 181.

<sup>4</sup> *Bandtkie J.S.* *Historia drukarni w Królestwie Polskiem i Wielkiem Xięstwie Litewskiem jako i w krajach zagranicznych, w których polskie dzieła wychodziły.* – Kraków, 1826. – Т. I. – S. 381.

<sup>5</sup> *Дѣдицкий Б.А.* Львовская Ставропігія и 300-лѣтній праздникъ ея существования / *Издания общ. им. М. Качковского.* – Дек. 1885 и Янв. 1886. – Ч. 121 и 122. – С. 15–16.

<sup>6</sup> Ставропігійське брацтво Успенське у Львовѣ, его засноване, дѣяльність і значене церковно-народне / *Написавъ Ол. Барвѣнскій у Львовѣ, 1886.* – С. 69.

<sup>7</sup> *Бевзо О.А.* Львівський літопис і Острозький літописець. *Джерелознавче дослідження.* – Вид. 2. – Київ, 1971. – С. 101.

<sup>8</sup> Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (ХVI – перша половина ХVII ст.). *Збірник документів / Гол. арх упр. та ін.; Упор. Я.Д. Ісаєвич та ін.* – Київ: Наук. думка, 1975. – Док. № 68. – С. 106.

Віленського братства<sup>8</sup>. З контексту документів випливає, що у перші роки свого існування друкарня знаходилася у найближчому сусідстві від церкви Успення Пресвятої богородиці. Проте будівництво самої споруди церкви тривало до 1629 р.<sup>9</sup>, церковне подвір'я було захаращене будівельними матеріалами, що утруднювало роботу друкарні, і тому вона від 1608 р. по 1616 р. працювала в Онуфріївському монастирі<sup>10</sup>.

Друкарня була повернена в Plateae Ruthenicae 1616 р.<sup>11</sup>, і, як стверджують деякі дослідники, її примістили у Мисцівській кам'яниці<sup>12</sup> – одному з найдавніших надбань серед нерухомості Ставропігійського братства.

Конкретне місце розташування Мисцівської кам'яниці в межах колишньої української дільниці Львова, або, точніше, на території одного з її кварталів, який замикається ансамблем Успенської церкви, можна визначити, застосовуючи соціотопографічний аналіз на мікрорівні, який передбачає порівняння різночасових та різнотипових (міські актові книги, хроніки, іконографію, кадастрові плани та ситуаційні схеми ХІХ ст.) документів.

Історія цього об'єкта братської власності розпочинається з того, що 19 березня 1611 р. відомий братський дяч Іван Красовський продав братству на потреби школи Мисцівську кам'яницю, котра стояла на руському цвинтарі<sup>13</sup>. У 1883–1892 рр. Ставропігійський Інститут збирав документи, які підтверджували право його власності на парцелю № 193 m. Одним з перших витягів з міської табулі є копія такого змісту: “на підставі запису Івана Красовського, що зізнав у середу після третьої неділі по Великодні року 1611, що інтабулює право власності на реальність № 193 m на користь Ставропігійського братства”<sup>14</sup>. Очевидно, що в цитованому документі не могла йти мова про парцелю № 193 m в тій формі та вимірах, у яких вона існувала у ХІХ ст. В австрійський час до складу парцелі з конскрипційним № 193 m належала частина кам'яниці при вул. Руській, 3/5, яка прилягала до Успенської церкви, та забудова північно-східного кута кварталу, де розташовувалися щонайменше три кам'яниці: вздовж вулиці Зацерковної – Мезапетинська, до неї прилягала наріжна Теофілівська, далі, паралельно до міських укріплень, “аж – до тилів Церкви”<sup>15</sup> – ще одна будівля, назви якої документи не дають, іменуючи її просто “другою” кам'яницею<sup>16</sup>.

<sup>8</sup> Посланіє Львовского Ставропігійскаго братства Виленскому Троицкому Братству о упадкѣ спорѣвшейся Успенской церкви, братского училища, типографіи, богодѣльни и о притѣсненіяхъ отъ иновѣрцовъ. 24 Фев. 1592 г. // *Временникъ... на годъ простый 1874*. – Львовъ, 1873. – С. 113, 115.

<sup>9</sup> *Вуйцик В. С.* Державний історико-архітектурний заповідник у Львові. – Вид. 2, доповн. – Львів: Каменяр, 1991. – С. 19.

<sup>10</sup> *Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich Galicyi przez Dyonizego Zubrzyckiego*. – Lwów: druk. Ins. Stauropigiańskiego, 1836. – S. 19.

<sup>11</sup> Певний сумнів щодо існування друкарні як закладу протягом 1616–1630 рр. Викликає відсутність будь-яких видань вказаного періоду. (*Исаевич Я. Д.* Издательская деятельность Львовского братства в XVI–XVIII вв. // *Книга. Исследования и материалы*. – Москва, 1963. – Сб. 7. – С. 199–237).

<sup>12</sup> *Кос Г.* Українська дільниця середньовічного Львова (до питання історії будівництва та архітектури XV–XIX ст.) // *Україна в минулому*. – Київ; Львів, 1994. – Вип. 5. – С. 70; *Капраль М.* Актіві матеріали до біографії Івана Красовського за 1574–1619 рр. // Там само. – Київ; Львів, 1993. – Вип. 4. – С. 94.

<sup>13</sup> *Капраль М.* Актіві матеріали до біографії Івана Красовського... – С. 120–121.

<sup>14</sup> Центральний державний історичний архів (далі – ЦДА) України у Львові. – Ф. 129 (Львівська Ставропігія). – Оп. 2. – Спр. 1622. – Арк. 3.

<sup>15</sup> ЦДА України у Львові. – Ф. 52 (Львівський магістрат). – Оп. 2. – Спр. 813. – Арк. 42.

<sup>16</sup> *Долинська М.* Приватні і громадські кам'яниці у кварталах Львова біля Успенської церкви у ХVІІІ ст. // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. – Львів, 1997. – Вип. 32. – С. 216.

Зваживши на щільність заселення в руській дільниці і на певну втрату первісного парцелярного поділу, можна припустити, що Мисцівська кам'яниця знаходилася всередині кварталу. Це б підтверджувалося студією Ф. Срібного, у якій він цитує, зокрема, із заповіту братчика від 1650 р., що Мисцівська кам'яниця була “між Мезапетинською і цвинтарем руської церкви”, а друкарня лише дерев'яною стіною відокремлена від Теофілевичівської кам'яниці<sup>17</sup>. Місцю розташування Мисцівської кам'яниці відповідає зображення друкарні на акварелі Ф. Ковалишина, що зберігається в експозиції Львівського історичного музею<sup>18</sup> (рис. 1). Не зовсім професійна робота все ж дає змогу побачити двоповерхову кам'яницю від сторони церковного подвір'я. Споруда прилягає до наріжного (Теофілевичівського) будинку. Ренесансове оздоблення віконних обрамвань свідчить про спорудження кам'яниці в XVI–XVII ст. Найправдоподібніше, цитований заповіт І. Красовського стосувався саме цієї Мисцівської кам'яниці, яка за логікою повинна прилягати до Мезапетинської, Теофілевичівської або “другої” кам'яниці.

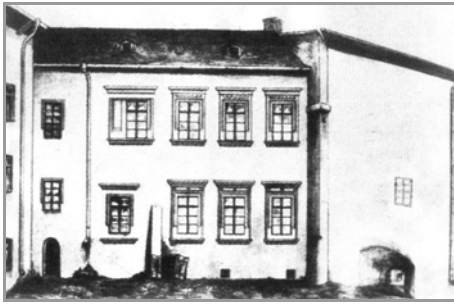


Рис. 1. Зображення друкарні на акварелі Ф. Ковалишина

Друкарню як приміщення, споруду, будівлю декілька разів згадано при описі лиха, завданого пожежами. У 1620 р. друкарня згоріла, але при тому не були пошкоджені преси та букви<sup>21</sup>.

Досить цікавим, у зв'язку з конкретною згадкою про приміщення друкарні, є повідомлення, що у 1641 р. керівником друкарні прийняли Андрія Скольського (Скульського) і передали йому “інвентарем офіцину з різноманітним знаряддям та друкарськими запасами”<sup>22</sup>. Відповідно до угоди, яку Ставропігійське братство уклало з Михайлом Сльозкою, друкар зобов'язався “...господарювати так, щоб на святому місці зберігався порядок і щоб на приналежній до церкви території не траплялося позовів...”<sup>23</sup>. Поняття “святе місце” вказує на безпосереднє сусідство з церквою, отже документ підтверджує, що друкарня функціонувала на території кварталу, який приля-

Що друкарня, один з найвизначніших здобутків Ставропігійського братства, функціонувала увесь період XVI–XVIII ст., відомо з документів та досліджень, які стосувалися її видавничої діяльності, громадсько-політичного значення, ролі в житті Ставропігії. У такому контексті друкарня задовольняла потреби і богослуження, і релігійно-моральних почуттів, і шкільного навчання, і просвіти загалом і, частково, фінансові<sup>19</sup>. При друкарні протягом XVII ст. працювали відомі гравери<sup>20</sup>, що перетворювало її і на мистецький осередок.

<sup>17</sup> Срібний Ф. Студії над організацією Львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVII ст. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1912. – Т. 111. – С. 17.

<sup>18</sup> Кос Г., Федина Р. Вулиця Руська у Львові. – Львів: Центр Європи, 1996. – С. 61.

<sup>19</sup> Крыловский А. Львовское Ставропигиальное братство. – Киев, 1905. – С. 7.

<sup>20</sup> Исаевич Я. Д. 400 лет русского книгопечатания. – Москва: Наука, 1964. – С. 217–218.

<sup>21</sup> Historyczne badania... Zubrzyckiego... – S. 20.

<sup>22</sup> Там само. – С. 23. У XIX ст., коли Д. Зубрицький писав свою працю, офіциною називали мешкальну або господарську споруду, розташовану вглибині парцелі, і хоча в XVII ст. така будівля називалася індермах (гіндермах), не виключено, що друкарня містилася в допоміжній дерев'яній споруді, оскільки так часто потерпала від вогню.

<sup>23</sup> Першодрукар Іван Федоров... – Док. № 117. – С. 203.

гає до Успенської церкви. Після чергової пожежі між 1628–1634 рр. Михайло Сльозка змушений був довести друкарню до належного стану<sup>24</sup>.

Функціонування друкарні у другій половині XVII ст. підтверджують декілька згадок про судові процеси, пов'язані з нею. Так, у 1651 р., з невідомих причин якийсь хорунжий Станіслав Студзінський отримав від короля Яна Казимира на володіння друкарнею грамоту, на підставі якої львівський магістрат узяв “під секвестр (наклав арешт), як друкарню, так і книжки”<sup>25</sup>. Ставропігійське братство відсудило друкарню аж наступного 1652 р.<sup>26</sup>

Двічі – 17 вересня 1688 р. та у 1708 р. – Ставропігійське братство купувало друкарське обладнання від церкви Святого Юра у Львові<sup>27</sup>, очевидно, для розширення братської друкарні та для усунення конкурента.

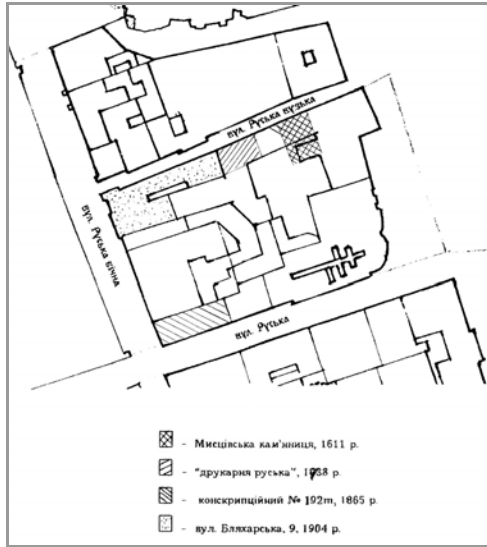


Рис. 2. Локалізація друкарні Ставропігійського інституту на 1738 р.

Виятково важливою є інформація про “Кам’яницю або друкарню руську”, що стоїть пуста (vacat), у реєстрі податку за 1738 р., збираного у 1739 р.<sup>28</sup> Інші церковні будинки в реєстрі не згадано, а друкарня вписана між Грегорівичівською кам’яницею (наріжною північно-західною в існуючому кварталі) та Нестеровичівською, якою володіли отці Василяни в неіснуючому сьогодні кварталі<sup>29</sup>. На середину 30-х рр. XVIII ст. Ставропігія вже володіла будівлями північно-східного кута кварталу<sup>30</sup>, і тому можна було об’єднати перебудовою Мисцівську та Мезапетинську кам’яниці в одну споруду, залишаючи в ній друкарню. Тобто на початок XVIII ст. логічно вважати кам’яницю-друкарню наступною після Мезапетинської вздовж вул. Руської вузької, тобто Мисцівською або збудованою на її місці (рис. 2).

Громадські заклади і, зокрема, друкарню Д. Зубрицький згадує, виходячи із ситуації свого часу (30-і роки XIX ст.)<sup>31</sup>, що при відсутності детальних графічних схем дозволяє їх розташувати лише приблизно десь у північно-східній частині кварталу. Локалізація громадських закладів Ставропігії була б легша, якби було знане місце розташування цвинтаря, на який є посилання у Д. Зубрицького та в деяких ставро-

<sup>24</sup> Ставропігійське брацтво Успенське у Львові... – С. 71.

<sup>25</sup> Там само. – С. 72.

<sup>26</sup> Дідицький Б. А. Львовская Ставропігія... – С. 32–33.

<sup>27</sup> Січинський В. Катедра святого Юра. – (Б. м. і д.). – С. 12, 15.

<sup>28</sup> ЦДА України у Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 807. – Арк. 43.

<sup>29</sup> Там само.

<sup>30</sup> Долинська М. Соціотопографічна характеристика руської (української) дільниці Львова у XVI–XVIII ст. Загальні уваги // До джелел. Збірник наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-ліття. – Київ; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 676–680.

<sup>31</sup> Кос Г., Федина Р. Вулиця Руська у Львові... – С. 4, 51, 64, 107.

пігійських документах. Проте, можливо, в XVIII–XIX ст. під цвинтарем мали на увазі тільки церковне подвір'я: реєстри ліктьєвих податків 60-х років XVIII ст. перераховують цвинтарі в інших дільницях середмістя<sup>32</sup>, а про цвинтар при Волоській (Успенській) церкві не згадують (щоправда, якщо він лежав у подвір'ї кварталу, то міг не потрапити в ці інвентарі).

Щодо інших громадських закладів Ставропігійського Інституту (школи, бурси, бібліотеки, музею), то різні джерела тільки згадують, що вони розташовувалися “біля церкви”. Д. Зубрицький декілька разів уточнює місце розташування тих чи інших ставропігійських споруд, виходячи з сучасної йому ситуації, називає архів, касу братства, книгарню, друкарню, малу скарбницю, бібліотеку<sup>33</sup>.

Але, на жаль, те, що було очевидним для Д. Зубрицького та його сучасників, залишається нез'ясованим у наш час. Карти Львова 30–40-х років XIX ст.<sup>34</sup> (як і пізніші кадастрові карти) є великомірні і не дають інформації про розташування згаданих громадських об'єктів. Єдиним уточненням до тексту Д. Зубрицького є схематично зарисована в протоколі сесії Ставропігійського Інституту 4 червня 1845 р.<sup>35</sup> східна частина ситуаційного плану кварталу з позначенням місця розташування малого скарбівця між апсидою і південною стіною дзвіниці на зовнішньому периметрі кварталу. Запис “Хроніки” під 1657 р. свідчить, що архів в часи Д. Зубрицького був у північній від дзвіниці кам'яниці, тобто тій, яку реєстр ліктьєвого податку називає “другою”<sup>36</sup>.

Згадка про те, що друкарня, яка прилягала до скарбівця, вціліла в часі пожежі 1779 р. завдяки захисту розложистої липи на подвір'ї<sup>37</sup>, не заперечує і навіть підтверджує припущення, що в другій половині XVIII ст. друкарня займала частину Мезапетинської кам'яниці або знаходилась безпосередньо близько від неї у Мисцівській кам'яниці. Друкарня, очевидно, прилягала не до малого, а була поруч великого скарбівця, а той, згідно з ситуаційним планом кварталу від 1848 р.<sup>38</sup>, був прибудований до західної стіни “другої” кам'яниці. Липа могла рости в північно-східному куті подвір'я і відгороджувати північні будівлі кварталу від південно-східного кута, де містилися церква та дзвіниця.

Непряма інформація про місце розташування друкарні зустрічається в різних документах кінця 20–40-х років XIX ст., які стосуються її діяльності.

У 1828 р. керівник друкарні Лев Сосновський звернувся з доповідною запискою до колаторів (опікунів) Інституту, в якій пропонував поставити в друкарні на вікнах від Малої вулички руської [вул. Руської бічної] залізні ґрати і помістити сторожа у

<sup>32</sup> ЦДІА України у Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 813. – Арк. 4–5, 10–11.

<sup>33</sup> Kronika niegdyś bractwa, a teraz Instytutu Stawropygiańskiego Lwowskiego od roku 1651 do roku... (далі – Хроніка...) // Львівська наукова бібліотека (далі – ЛНБ) ім. В. Стефаніка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 4 (Баворовські). – Спр. 214. – С. 51, 64, 98, 110.

<sup>34</sup> ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. – Каб. картографії. – № 9590k. (Lemberg mit seinem Umgebun- gem, 1836); № 4906k. (Lemberg mit seinem Umgebun- gem, 1844).

<sup>35</sup> ЦДІА України у Львові. – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 1402. – Арк. 22.

<sup>36</sup> Хроніка... – С. 10. Див.: Долинська М. “Хроніка Ставропігійського братства...” Дениса Зубрицького як джерело для вивчення нерухокої власності Ставропігії // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. “Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних”. – Львів, 1999. – С. 390–401.

<sup>37</sup> Вуйцик В. Архітектурний ансамбль Успенського братства: реставрація та обнови // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні. Доповіді та повідомлення наук. конф., 4–5 квіт. 1996 р. – Львів, 1996. – С. 27.

<sup>38</sup> Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 445. – Арк. 4.

присінку друкарні<sup>39</sup>. До вулиці Руської вузької виходили Греогорівчівська (№ 189 м), Мезапетинська та наріжна Теофілевичівська кам'яниці (об'єднані з іншими будівлями Ставропігії під № 193 м). Кам'яниця № 189 м на той час була в приватній власності (родини Сабатовських?)<sup>40</sup>, наріжна Теофілевичівська – перебудована для винайму в чинш<sup>41</sup>, отже залишається помістити друкарню поруч або на місці колишньої Мезапетинської кам'яниці, що збігається з попередніми висновками.

Підтвердження цього знаходимо і в продовженні цитованої доповідної записки Л. Основського, де викладено перелік негативних ситуацій, які могли виникнути під час незадовільного вирішення проблеми безпеки друкарні та всієї території Ставропігійського Інституту. Вони зводяться до того, що:

– з присінку сторож не зможе спостерігати, “чи хтось не закрався до будинків, а ґрати до захристії старі і до скарбу [віконні ґрати] легко виламати”. Якщо автор тексту називає окремо “захристію” (яку певний час використовували як малий скарбівець) і “скарб”, то під останнім, очевидно, розуміє великий скарбівець, який містився біля “другої” кам'яниці на східному подвір'ї<sup>42</sup>, а це означає, що не тільки вікна, а й двері друкарні виходили на вул. Руську вузьку;

– треба з сіней прорубати маленьке віконце, щоб можна було спостерігати за всіма, хто входить і виходить;

– пристосування сіней [присінку] під помешкання для сторожа вимагає усунути внутрішні перегородки і облаштувати кімнати, щоб через вікно, яке виходить на цвинтар, можна було б бачити ціле внутрішнє обійстя. Це означає, що приміщення друкарні займало всю ширину будинку, оскільки з сіней виходили на вулицю, а з прилеглого приміщення, відокремленого перегородкою, через вікно було видно подвір'я.

Отже, друкарня, принаймні, з 1738 р. була на місці колишньої Мезапетинської чи ще давнішої Мисцівської кам'яниці або в пристосованій будівлі на місці котроїсь із них.

Додаткове зацікавлення викликає аргумент Льва Сосновського, що, розмістившись у присінку друкарні, сторож опиниться ближче до хвіртки. Брама на подвір'я Ставропігії знаходиться зі східного боку кварталу біля дзвіниці, отже, повинен був бути ще один (парадний?) вхід – хвіртка. Сумнівно, щоб цим словом називали вхід у саму Мезапетинську кам'яницю з вул. Руської вузької, тим більше, що з присінка (вхідної брами) хотіли переробити помешкання для сторожа, щоб “він би жив біля хвіртки”<sup>43</sup>. Можливо, що пристосовуючи Мезапетинську кам'яницю під друкарню або перебудовуючи 1799 р. прилеглу Теофілевичівську кам'яницю на межі колишніх парцель облаштували вхід на територію Ставропігії з північного боку. Розрив між забудовою, зверненою до вул. Руської вузької, зображений на карті “Plan Lwowa jakim on był w XVIII wieku” авторства Войцеха Дзедушицького, виданій у 1858 р.<sup>44</sup>

<sup>39</sup> ЦДІА України у Львові. – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 1278. – Арк. 3, 5.

<sup>40</sup> Долинська М. До питання розташування друкарні Ставропігії у будинку № 9 на вул. Федорова (Бляхарській) // Наукові зошити кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів. – Львів, 1993. – С. 48.

<sup>41</sup> Долинська М. Будівельні обміри та креслення мешкальних кам'яниць в українській дільниці Львова кінця XVIII ст. // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 1997. – Ч. 8. – С. 64–65.

<sup>42</sup> ДАЛО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 445. – Арк. 4.

<sup>43</sup> ЦДІА України у Львові. – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 1278. – Арк. 5.

<sup>44</sup> ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. – Каб. картографії. – Од. зб. 9036 к.

Пропонуючи пристосувати присінок під помешкання, Л. Сосновський не забував про технічні вимоги свого часу. Будівельна управа вимагала правильно облаштувати димарі<sup>45</sup>, забороняючи випускати дим безпосередньо з приміщення на вулицю. Коли пробивали вікно, необхідно було забезпечити теплозбереження приміщення, – для цього вставили подвійні рами (зимове вікно)<sup>46</sup>.

Особливо дбали про охорону приміщень, забезпечуючи вікна ґратами, вставляючи подвійні двері, хоча одні з них (до друкарні) все-таки вдалося відкрити якомусь злочинцеві у 1829 р.<sup>47</sup>

У 1831 р. частину устаткування друкарні перенесено до двох складів. Перший, мурований, прилягав до архіву (стояв під його звисом-дашком над рівнем партеру) праворуч від сходів, що провадили на другий поверх архіву; це приміщення мало загратоване вікно і двері, що зачинялися клямкою, колодкою і французьким замком. Другий склад – дерев'яний – був десь при в'їзній брамі, забезпечений дверима і замком<sup>48</sup>.

У другій половині XIX ст. видавнича діяльність друкарні розширилася. 26 червня 1846 р. намісництво дало дозвіл відкрити при друкарні літографію, яка була “приміщена в домі інституту при друкарні в окремій кімнаті”<sup>49</sup>. 1 березня 1848 р. Ставропігія звернулася до губернаторства з проханням про дозвіл видавати тижневик “Пчела”, а з № 63 в її друкарні виходила газета “Зоря”<sup>50</sup>.

6 квітня 1852 р. на посаду префекта друкарні призначили Якова Головацького<sup>51</sup>, який у 60-х роках за правління сеньйора Якіма Хоминського розширив друкарню<sup>52</sup>.

Найімовірніше, саме тоді друкарню перенесли зі старого приміщення при вул. Зацерковній у кам'яницю на вул. Руській, 3/5, що підтверджують декілька видань цієї ж друкарні. На форзаці першого з них<sup>53</sup> слаботіньовані букви, які є тлом для назви, складаються в напис: “Типографія інститута Ставропігійського ул. Русска, ч. 3 въ Львовѣ”. Титульний аркуш наступного видання<sup>54</sup> оздоблений віньетками зі словами: “Собственный домъ улица Русская н-ръ 3. Управитель типографіи Ив. Пухирь годъ основанія 1865”. З напису на ще одному буклеті “На память Освященія Типографіи Ставропігійского Института во Львовѣ. 9 (21) сентября 1890 г.” можна зрозуміти, що 1890 р. святкували 25-річчя перенесення друкарні у нове приміщення<sup>55</sup>.

Такий висновок, здавалося б, підтверджує рекламне повідомлення, вміщене на останній сторінці “Временника” за 1866 р., що “Типографія и литографія Ставропіги-

<sup>45</sup> Спосіб облаштування димарів можна побачити на кресленнях Кс. Фессінгера. Див. *Долинська М.* Будівельні обміри ... – С. 58–66.

<sup>46</sup> ЦДІА України у Львові. – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 1278. – Арк. 4.

<sup>47</sup> Там само. – Арк. 7.

<sup>48</sup> Там само. – Спр. 870. – Арк. 1–4.

<sup>49</sup> *Крип'якевич І.* Ставропігійська літографія в роках 1847–1854 // Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне. Студії, замітки, матеріали / Під ред. Кирила Студинського. – Львів, 1921. – Т. 1. – С. 125.

<sup>50</sup> *Брик І.* Початки української преси в Галичині і львівська Ставропігія // Збірник Львівської Ставропігії ... – Т. 1. – С. 107, 116, 132.

<sup>51</sup> *Тершаковець М.* Роля Ставропігії у виданню Дениса Зубрицького // Збірник Львівської Ставропігії ... – Т. 1. – С. 231.

<sup>52</sup> Ставропігійське брацтво Успенське у Львовѣ ... – С. 73.

<sup>53</sup> Взоры клишей типографіи Ставропігійского Института зь концемъ 1891 г. – Б. м. і д.

<sup>54</sup> Типографія Ставропігійского Института. – Львовъ, 1890.

<sup>55</sup> На память Освященія Типографіи Ставропігійского Института во Львовѣ. 9(21) сентября 1890 года. – Б. м. і д.

ального Інститута во Львовѣ подѣ Ч. 193 в мѣстѣ” приймає різні замовлення<sup>56</sup>. Адже колишня Мисцівська кам'яниця, в якій містилася друкарня, ввійшла до складу парцелі № 193 м. Застереження, що у 1866 р. друкарня мала бути вже на новому місці, можна пояснити тим, що до друку щорічник готували наперед і подали стару адресу. (Проте можна вибудувати і такий варіант пояснення: друкарню у 1865 р. перенесли в прилеглу до вул. Руської частину парцелі № 193 м (Руська, 5), а в 1895 р. – в кам'яницю при вул. Руській, 3).

Отже, під кінець XIX ст. принаймні частину кам'яниці на вул. Руській, 3/5 перестали використовувати як чиншову і в ній розташували друкарню, канцелярію Інституту і, напевно, музей та архів. Водночас горішні поверхи будинку при вул. Бляхарській, 9 могли займати бурса та школа.

Таким чином, у другій половині XIX ст. та на початку XX ст. місце розташування друкарні змінювалось, не виходячи однак поза межі кварталу при церкві Успення.

І лише після 1904 р., коли проводили загальну реконструкцію кварталу, що прилягає до Успенської церкви і від 1884 р. повністю належав Ставропігійському інституту, друкарню перенесли в об'єднане за останніми досягненнями техніки приміщення у кам'яницю на тодішній вул. Бляхарській, 9.

Отже, друкарня Ставропігії ніколи до 1904 р. не містилася ні в кам'яниці, ні на парцелі, що у XIX ст. мала № 189 м, але, якщо правильне припущення щодо Мисцівської кам'яниці, то друкарня могла прилягати зі східної сторони до вказаної парцелі.

## LOCALISATION OF THE LVIV'S STAVROPYGIAN PRINT-HOUSE

**Maryana DOLYNS'KA**

*Ivan Franko National University of Lviv,  
1, Universytets'ka Str., 79000, Lviv, Ukraine, phone (0322) 70-17-78*

Comparing different sources, namely, archives, historical maps and sketches, iconography, applying elements of social-topographical analysis on the microlevel, as well as retrospective method of investigation, made possible to found out the location of the Stavropygian printing house during the whole period of its work.

*Key words:* plot, household, location, social-topographical analysis, microlevel, Stavropygian printing house.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2004

Прийнята до друку 27.12.2004

<sup>56</sup> Временникъ института ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на годъ простый 1907. – Львовъ, 1906. – С. б. н.